Шандор Петефі "Витязь Янош"
(Скорочено)

Палає сонце так в степу несамовито,
Неначе чабана надумало спалити,
Йому ж усе одно, отому чабанові,
Бо він уже давно згорає від любові.

З кохання в чабана палає юне серце.
Отара за селом на вигоні пасеться,
Про вівці про свої забув чабан у скрусі,
Розлігся у траві на латанім кожусі.

Як море надовкіл – і цвіту, і билини,
Але на квіти він і погляду не кине,
До тихого струмка, що поблизу хлюпоче,
Припали чабана закоханого очі.

Не до холодних хвиль,
що пропливають зблизька, –
Не зводить він очей з білявого дівчиська,
Очима ловить стан і золоте волосся,
І груди молоді — аж серце запеклося!

Підтикало дівча убогу спідничину,
Білизну у струмку полоще без спочину,
Коліна молоді біліють над водою,
Ох, Янчі бідний мій, не знався ти з бідою!

Потрапити в біду судилось, любі друзі,
Не іншому кому, а Янчі Кукурудзі, –
Бо дівчина в струмку, то Ілушка кохана,
Все щастя чабана, його сердечна рана.

"Ох, Ілушко моя, душа душі моєї!
З високої трави чабан озвавсь до неї.
Всі радощі мої з тобою, серце, злиті,
Перлино ти моя, єдина радість в світі!

Тернових віч своїх кинь промінець на мене,
Бо серце від жаги вже запеклось шалене,
З холодної води виходь мерщій на сушу –
І я в твої уста свою вцілую душу!"

"Ох, Янчі любий мій, до тебе вийшла б радо,
Але ж ти бачиш сам — білизну мушу прати,
Біда, як забарюсь допізна біля неї,
Нерідна ж я дочка у матері своєї"…

II

А час не зупиняв свого швидкого кроку,
Вже й вечір зашарівсь над хвилями потоку,
І почала стара відьмиця лютувати:
Де ділося воно, дівча оте трикляте?

Розгнівалася вкрай — до сказу, до нестями,
Думки її лихі убралися словами
(І промовляла їх невесело чортиха):
"Як десь із парубком, їй не минути лиха!"

Ох, Ілушко, біда! Біда тобі, сирітко!
Вже люта відьма тут,
страшна — дивитись бридко,
Брудну роззявила свою пекельну пащу, —
І зник кохання сон, твій перший і
найкращий!…

[Поки Янчі був на побаченні, його вівці розбіглися. Розгніваний господар виганяє хлопця
дому.]

IV

[Закохані потай зустрічаються перед розлукою, у розмові виливаючи свої жалі.]
..."Ох, Ілушко, біда, і через те я блідну,
Що, може, я тебе востаннє бачу, бідну".
"Ні, Янчику, мовчи, не говори ні слова,
Мене страшить твоя незрозуміла мова!"...

VI

[Блукання приводять Я нчі до хатини розбійників.]
... "Благослови вас Бог, добривечір, панове!"
Так Янчі розпочав з розбійниками мову.
Розбійники ту ж мить схопились за пістолі,
Отаман їх спинив, промовивши поволі:

"Гей, хто ти, хлопче, є, що нам усім на диво,
Через оцей поріг переступив сміливо?
Чи є в тебе батьки, а може, жінка й діти?
Боюся, що тобі їх більше не зустріти!"

І знову не злякавсь, не зблід хоробрий Янош,
Хоч від таких розмов несамохіть зів'янеш, –
Чабан наш не змінився ні трохи на обличчі
Й сміливо відповів розбійникові в вічі:

" ...Як хочете мені життя моє лишити,
То вже дозвольте ніч в цій хаті відпочити,
А ні — рішіть мене, пручатися не буду,
Боятися кінця — то личить страхопуду".

І він спокійно став свого кінця чекати,
Аж подив обійняв харцизів кодло кляте.
Отаман зголосив тут рішення раптове:
"Послухай, братику, іще й моєї мови!

Ти хлопець хоч куди — тебе я наскрізь бачу,
Сам Бог тебе створив розбійником на вдачу!
Життям не дорожиш, кирпату зневажаєш...
Що ж, хлопче, приставай до нас, коли бажаєш!

Грабунок — наш закон, ми кров ллємо, як воду,
Зате які скарби ми маєм в нагороду!
Он срібло в шаплику, 49 он кадуб повний злота...
Чудово будеш жить, аби була охота!"...

[Янчі не піддається на спокусу грошима, золотом.]
"...О Боже, що кажу! Навіщо нам розкоші?
Щоб я приніс тобі оці прокляті гроші?
На цьому золоті страхітні видно плями...
Не може щастя буть з кривавими скарбами!

Не доторкнусь до них... Геть, видиво шалене!
Ще серце в мене є і совість є у мене.
Ох, Ілушко, терпи сирітську долю вбогу,
Я й так тебе візьму, як матиму спромогу"...

VII

[Янчі зустрічається з гусарами і проситься в арм ію.]
" ...Хоч сам я з чабанів і, кажучи між нами,
Овечок пас своїх і знавсь лише з ослами,
Та родом я мадяр і не якийсь нездара,
А Бог створив коня і шаблю для мадяра!"

Багато він сказав словами командиру,
Очима ж висловив ще більше душу щиру,
Сам Бог його створив для бойової слави,
І командир сказав: "Ставай у наші лави!"...

Гарячий жеребець звивсь на диби над шляхом,
Коли схопивсь чабан на нього одним махом,
Він наче вріс в сідло,
тепер вже й землетрусу
Не вибити з сідла гусара Кукурудзу...

[Мадярське військо вступає на війну з турками.]

XII
Як сонце підвелось за звичкою на обрій,
То на землі мов сон побачило недобрий,
Хоч на його віку всіляко вже бувало,
Такого ще воно не бачило й не знало.

Сурмили сурмачі, гриміли барабани,
Мадярські вояки прокинулися рано –
Блищала сталь клинків, чекала їх робота,
І коней нашвидку сідлала вже кіннота...

І січа почалась, борня несамовита,
Чи лютих жеребців то стугонять копита,
Чи то стара земля від остраху трясеться,
Тривогою борні перейнята до серця?.

Пузатий той паша, роздутий з перепою,
Орду свою хотів приготувать до бою,
Але уже зачувсь копит навальний гуркіт –
Гусари, наче грім, ударили на турків.

Нелегко витримать було таку атаку,
Схитнулися ряди турецькі з переляку,
Кривавим потом вмивсь,
спізнався турок з горем –
Зелений степ розлився в той день
червоним морем.

Оце був справді бій! Порубані й побиті,
Лежали купами грабіжники неситі,
Але вцілів паша — потвора товстопуза,
На нього й полетів наш Янчі Кукурудза...

З потворою зштовхнувсь він, начебто з горою,
І розколов пашу турецького надвоє:
Наліво впав один, а другий впав направо,
І закінчилась тим його вояцька слава.

Уся турецька рать, зазнавши тої втрати,
Урозтіч подалась, чимдуж давай тікати, –
І , мабуть, ще й тепер тікали б яничари,
Коли б не спромоглись догнати їх гусари!..

[Янчі врятовує дочку короля.]

XIII
...Відважні рицарі, що вже втолили спрагу,
Примовкли при столах і втілились в увагу.
Король ковтнув вина, і Янчі Кукурудза
Почув такі слова вельможного француза:

"Коханої дочки шляхетний рятівниче,
Спитать твоє ім'я наказує нам звичай!"
" Я родом з мужиків і вівці пас у лузі,
Звусь — Янчі, й це ім'я не сором Кукурудзі".

Так Янчі відповів на королівську мову.
Замислився король, а там промовив знову:
"Тепер нове ім'я від мене ти дістанеш,
І зватимешся ти віднині — витязь Янош.

Тож слухай, витязю. Як личить твому стану,
В бою ти врятував дочку мою кохану,
Ти візьмеш з нею шлюб і матимеш дружину,
А королівський трон я задля вас покину"...

[Янчі, вражений виявленою йому честю, дякує королю, але відмовляється одружитися й починає розповідь про своє життя.]

IV
"То з чого ж розпочать? А розпочну з початку –
І прізвища мого відкрию вам загадку.
Малим дитям мене знайшли у кукурудзі,
Тож Кукурудзою я звуся по заслузі.

Ґаздиня, що своїх дітей не дожидала
(Вона мені сама не раз розповідала),
Йшла присмерком колись додому через поле
Й побачила дитя в кукурудзинні голе.

Я так репетував, що тая добра жінка
Заплакала: "Невже загине ця дитинка?
Цить, хлопчику; не плач, тебе я тут не кину,
Нема в мене своїх, то матиму дитину".

Отож вона пішла до свого чоловіка,
А той на вдачу був людина просто дика, –
Коли мене старий побачив з нею в хаті,
Прокльони над столом запурхали строкаті.

Ґаздиня молода старого ґазду просить:
"Ну, батьку, не гнівись, погнівався — і доситъ!
Лишила б там його, на що було б це схоже?
Як уповала б я на милосердя Боже?

Не буде зайвим він, як виросте, в домівці,
У нас хазяйство є, свої воли і вівці,
Коли оце маля на ноги підведеться,
Наймати чабана вже вам не доведеться".

Чи так вона, чи сяк вламала чоловіка,
Та радість то була для мене невелика;
Коли я вже почав у лузі пасти вівці,
Мене ні разу він не гладив по голівці.

У будень — батоги, і добра лайка — в свято,
Як на мале хлоп'я, то й справді забагато.
От тільки й радості було — одне дівчисько
Жило в отім селі від мене дуже близько.

У дівчинки давно уже померла мати,
А батько тільки встиг нову дружину взяти,
Як сам, не знати й як, попав до смерті в сіті
І дівчинку лишив із мачухою в світі.

Та дівчинка була трояндою моєю,
В моїм гіркім житті я тішивсь тільки нею.
Як я любив її! Сусіди і сусідки,
Всі називали нас лише "сільські сирітки".

Іще хлоп'ям я міг для любої подружки
Всі ласощі забуть — і сирники, й ватрушки.
Ще ж більше я любив, як кожної неділі
Ми з нею бавились між дітьми на дозвіллі.

Підпарубком я став — нестримне і шалене
У грудях як вогонь спахнуло серце в мене.
оли я цілував її між трав і квітів,
Світ завалитись міг, а я б і не помітив.

Натерпілось дівча від мачухи лихої,
Хоч би тій відьмі Бог дав смерті нелегкої!
Я боронив її, були б ще гірші сльози:
Спиняли мачуху лише мої погрози.

В собачому житті не мав я відпочинку.
Поклали ми в труну лихого ґазди жінку,
Ту, що знайшла мене і долею хлоп'яти
Весь бідкалася вік, неначе рідна мати...

Господь пошкодував нам радості земної,
Маленької хоча б, гіркої і сумної, –
Я вівці розгубив, не мало — з півотари,
І ґазда мій прогнав мене дрючком з кошари.

Як гірко, сирота, прощавсь я з сиротою
Й світ за очі подавсь блукати самотою,
Тулявся по шляхах без хліба і без хати,
Аж поки не пішов, нарешті, у солдати.

Коханій не казав я в мить гірку розстання,
Щоб в серці берегла незраджене кохання,
Та й Ілушка моя спокійну мала душу,
Бо вірила, що й я кохання не порушу.

Отож забудь мене, красуне-королівно,
Я Ілушку свою кохатиму всерівно,
Й не буде у житті для мене важче втрати,
Хай навіть смерть сама мене не схоче брати"...

[Король дякує Яношу, дарує йому торбу з золотом, і той вирушає в морську подорож, прагнучи дістатися додому.]

XVII

...Бурунилась глибінь, кипіло море яре,
ідкинуло його на хвилях аж під хмари,
Та Янош не злякавсь і не позбувся тями –
За хмару ухопивсь могутніми руками...

[Янчі рятується: хмара виносить його на суходіл.]

Спочатку восхвалив він благодать Господню
За те, що не пірнув навік в морську безодню.
Не згадував про скарб ні разу він в ті хвилі,
Ще добре, що душа залишилася в тілі.

А потім роздививсь по кам'яній пустелі –
Лиш гриф один в гнізді сидів на гострій скелі,
Він саме годував голодні пташенята, –
І Янош зрозумів, що й з чого починати!

Він сторожко підповз, щоб не злякать пташину,
І грифу, як в сідло, враз вихопивсь на спину,
Остроги в боки втис, примусив до покори –
І птах його поніс через долини й гори...

Перелетіли так вони країв немало,
І от одного дня — тут саме засвітало –
Наш витязь, що тримав за шию дужу птицю,
Побачив на землі свого села дзвіницю.

Скінчились темні дні і безпроглядні ночі!
Від радості сльоза спливла йому на очі.

А гриф уже стомився, бо й далина, й вітрище, –
І до землі спускавсь все нижче, нижче й нижче.

Заледве дихав птах, опали дужі крила,
На пагорбі він сів, бо вичерпалась сила.
Тут Янош з нього зліз, забувши власну втому,
Й замислившись, подався в своє село — додому.

"Кохана, — думав він, — тобі признатись мушу,
Що не скарби несу, а тільки вірну душу.
Я знаю, що й цього для тебе буде досить,
Не золота твоє, а щастя серце просить"...

[У рідному селі він дізнається про смерть коханої.]

XVIII

Чолом на край стола схилився Янош-витязь
І тяжко заридав, аж страх було дивитись,
І щось він говорив, і скаржився на долю,
І голос уривавсь йому з гіркого болю...

[Глибокі страждання примушують його шукати нових пригод. Щоб забутися, Янош вирушає до країни велетів.]

XIX

...Наш витязь не спинявсь в дорозі й на хвилину,
І ось вже він прийшов у велетів країну.
Кордон там пролягав над річкою виткою,
Що зватися могла б десь-інде і рікою.

Кордон сторожував малий підпарубочий, –
Як витязь захотів йому заглянуть в очі,
То й ківер 50 загубив — бо хлопець був заввишки
З дзвіницю в їх селі, не нижчий анітрішки!

Схилився підліток над дивом невідомим,
Загуркотів над ним, неначе з хмари громом:
" Чи не людисько там, в траві, сховалось, кляте?
Щоб розчавить його, сверблять у мене п'яти!"

Намірився велетень на Яноша ногою,
Та шаблю витязь враз підняв над головою,
І сторож заревів, як не почути й зроду –
На шаблю наштрикнувсь — і брязнув просто вводу..

XX

Все глибше забрідав у хащі витязь Янош, –
Які дива навкіл, куди ти не поглянеш!
Не міг він уявить і в сні того, що нині
Побачив наяву у велетській країні.

Він до вершин дерев, налитих диким соком,
Хоч би й хотів того, не міг докинуть оком.
Лист висів на гіллі — із кожного пошити
Вдалося б кобеняк чи навіть зо дві свити.

Гула від комарів гігантських вся округа, —
У нас би як волів їх запрягали в плуга.
Від тих лихих роїв, від їх страшних укусів
Наш витязь шаблею оборонятись мусив.

XXI

...Тут сонця не було і не світили зорі,
Наосліп він ішов, блукаючи в просторі,
І чув у темноті, що все навкруг укрила,
Щось шурхає над ним, як велетенські крила.

Але то угорі не крила шелестіли –
То відьми звідусіль на шабаш свій летіли,

Волосся у політ скуйовдивши, як завше,
І мітлища свої, мов коней, осідлавши...

[У боротьбі з відьмами Яношу допомагають велети.]

Вже й сонце почало виходити з-за хмари,
І лиш одна з відьом ще дожидала кари,
І Янош упізнав в ній мачуху злочинну,
Що Ілушку його звела у домовину.

"Ну, — Янош закричав, — а цій я сам віддячу!"
І відьму ухопив, але, вертка на вдачу,
Вона, хоч і далась йому спочатку в руки,
Та вислизнула враз із спритністю гадюки.

"Лови її, хапай оте відьмисько люте!"
Лиш велетові встиг з одчаєм він гукнути,
Як той уже схопив, в лабетах стис потвору
І помахом одним закинув аж за гору.

Знайшли її в селі, де Янош жив ізмалку,
Розбилася вона, упавши, на кавалки,
І хоч була тепер вже тиха й безборонна,
Не каркнула по ній, по мертвій, і ворона...

[Велет допомагає Яношу дістатися острова фей. Янош бореться з чудовиськами.]

XXVI

В країні фей зими немає і в помині,
Там вічної весни цвітуть простори сині,–
Давно і назавжди скінчилась ніч остання,
Й панує вічна мить рожевого світання.

Не дбаючи про смерть, не знаючи про неї,
Живуть там юнаки й дівчата — юні феї, –
Не треба ні пиття, ні хліба в цьому світі.
Кохаються вони й своїм коханням ситі.

Не горе і не жах, не муки і погрози,
А радість в їх очах скипає в світлі сльози,
І падають вони у глиб землі, й відразу
В глухих земних шарах з них постають алмази...

Хмільні не від вина — від радості сп'янілі,
На ложах із квіток лежать створіння милі,
І легіт запашний, народжений світанням,
Вколисує їх в сон своїм легким диханням.

І те, що сниться їм у сні на ложах з цвіту, –
Це тільки тінь іще прекраснішого світу.
Охоплює людей подібне раювання,
Коли ми на землі пізнаємо кохання.

XXVII

...Всі феї підвелись, щоб Яноша зустріти,
До нього підійшли довірливі, як діти,
Обстали витязя веселою юрбою
І повели його вглиб острова з собою.

І Янош, наче в сні, дивився на все довкола,
І раптом пробудився — його журба вколола.
Він з розпачем відчув стару у серці рану,
Бо Ілушку згадав — загублену кохану.

"Любов і злагода панують в цій країні,
І тільки я один блукаю в самотині, –

Є щастя тут у всіх, кого лиш не спіткаю,
Чому ж так сталося, що я його не маю?"

Там озеро було, глибоке і прозоре,
Туди і привело його велике горе,
На квіточку свою він глянув, на шипшину,
І отакі слова сказав у ту ж хвилину:

"Єдиний скарбе мій! Прах милої моєї!
Показуй шлях мені — і я піду до неї".
Зів'ялі пелюстки на воду кинув милі
І кинутися сам уже хотів у хвилі.

Та чудо відбулось, яке буває зрідка, –
На Ілушку в воді перетворилась квітка!
Він в озеро — не ждав на човен та на весла –
І виніс Ілушку, адже вона воскресла.

В тім озері була жива вода глибинна,
Вертала всім життя одна її краплина.
У Ілушки зросла шипшина на могилі,
То й воскресили прах води живої хвилі.

Про все я розповів вам піснею моєю,
Не здатний лиш про те, що Янош чув душею,
Як виніс Ілушку живу на берег з хвилі
І на устах відчув її цілунки милі...

Так Янош мій зазнав нарешті щастя й долі, –
В обіймах Ілушки сидить він на престолі;
Як царювать почав — так він царює й нині,
Улюблений всіма у милих фей в країні.

Переклад з угорської Л.Первомайського